

*Боброва Ю. Ю.,**докторка юридичних наук,**доцентка кафедри правового забезпечення**Військового інституту**Київського національного університету імені Тараса Шевченка,**суддя**Біловодського районного суду Луганської області*

СУЧАСНА ЯПОНСЬКА ГЕНДЕРНО-ПРАВОВА ПАРАДИГМА

Анотація. За даними Індексу гендерного розриву (The Global Gender Gap Index) у 2020 році, який є показником дисбалансу у досягненнях між чоловіками і жінками щодо розширення прав і можливостей, а також на ринку праці та репродуктивного здоров'я, Японія посіла сто двадцять перше місце із ста п'ятдесяти трьох країн. Наведене свідчить про наявність у цій країні станом нате-пер низки невирішених «гендерних питань»: дискримінації в оплаті праці жінок, особливо представниць корінних народів та інвалідів, мігрантів; представлення їх на державній службі, керівних посадах, доступі до прийняття суспільно значимих рішень, можливостей для кар'єрного зростання тощо. І хоча Конституція Японії визначає всіх її громадян рівними перед законом і такими, що не можуть бути дискриміновані в політичній, економічній чи соціальній сферах за ознаками статі, аналіз забезпечення і реалізації гендерної симетрії у досліджуваній країні дає змогу стверджувати, що державою робиться чимало позитивних кроків у напрямі дотримання статевої рівності. Більшою мірою саме наявність застарілих стереотипів домінуючої соціальної ролі чоловіка, недостатньої кваліфікації жінок, орієнтації останніх на материнство не дозволяє швидко досягнути бажаного позитивного результату. Також у статті визначено позитивні сторони державного вирішення «гендерних питань» та актуальні моменти, які потребують додаткового реагування зі сторони держави, суспільства, соціуму та самих японців. Звернуто увагу на низку міжнародно-правових нормативних актів, які заклали підвалини для законодавчого врегулювання гендерної рівності, подолання гендерно зумовленого насильства та забезпечення статевого паритету. У статті авторкою проаналізовано правовий механізм забезпечення гендерного паритету в Японії загалом та у судовій системі зокрема. Прослідковано тенденцію до зростання за останні тридцять років представлення жінок на посадах суддів з двох до двадцяти двох відсотків; звернуто увагу й на збільшення кількості жінок серед помічників суддів. В узагальненому вигляді нам видається, що найбільш актуальною та необхідною на сучасному етапі суспільного розвитку Японії є саме робота із колективною свідомістю японців, які, будучи громадянами досить прогресивної країни, все ж залишаються прихильниками своїх старих укорінених переконань щодо меншовартості жінок.

Ключові слова: гендер, стать, рівність, суд, суддя, судова влада, Японія.

Постановка проблеми. Нині все більшої наукової популярності набувають гендерні дослідження у всіх сферах суспільного життя. Дуже цікавою та показовою кризь гендерну лінізу видається Японія. Будучи досить успішною в економічному

розвитку, ця країна через застарілі стереотипи не може досягнути необхідною мірою гендерного паритету в суспільстві, особливо на ринку праці, доступі до керівних посад та управління. За таких обставин актуальності набуває дослідження сучасної гендерно-правової парадигми Японії, досягнень цієї країни у вирішенні «гендерних» питань та тих фактичних обставин, що заважають подолати гендерний розрив.

Гендерну проблематику досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці-гендеристи: Дж. Анкер, С.Г. Айвазова, Р. Айслер, Н.В. Аніщук, Т. Бек, Т.В. Бендас, Н.Б. Болотіна, М.В. Буроменський, Т. Веблен, О.А. Вороніна, В.П. Глиняний, О.Р. Дашковська, К. Делфі, Л.М. Завадська, Л.І. Кормич, О.І. Кулачек, Н.В. Лавріненко, І.П. Лаврінчук, К.Б. Левченко, Л.В. Леонтьєва, О.В. Матвієнко, Т.М. Мельник, Н.М. Оніщенко, Л.В. Петришина, Н.Л. Пушкарьова, С.В. Полєніна, З.В. Ромовська, Л.О. Смоляр, О.І. Сулова, М.О. Томашевська, О.О. Уварова, Т.І. Фулей, Г.О. Христова та інші. І хоча різних аспектів побудови правової системи, впровадження гендерної політики, аналізу ринку праці за статевою ознакою тощо і торкалися ці та інші автори, комплексного аналізу японської гендерно-правової парадигми здійснено так і не було.

Мета статті – дослідження та аналіз сучасної гендерно-правової парадигми Японії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Японський національний механізм забезпечення та реалізації принципу гендерної рівності включає в себе:

- рівність у політичній сфері через розширення участі жінок у процесі прийняття рішень на всіх рівнях;
- рівність у праці – через прийняття засобів із забезпечення рівних можливостей у сфері зайнятості;
- рівність в освіті – через покращення системи освіти і професійного технічного навчання, особливо у напрямі просвіти із соціальних питань;
- рівність у сім'ї – через введення відпусток по догляду за дитиною, перегляду закону про страхування, прийняття закону з попередження насилля в сім'ї і захисту жертв; інформаційно-просвітницька діяльність із змін стереотипних уявлень про сімейні ролі чоловіків і жінок (з цією метою створений Комітет з вивчення проблем сім'ї і образу жінки);
- рівність у галузі охорони здоров'я – через сприяння укріпленню здоров'я жінок [1, с. 2].

Як витікає із Доповіді Робочої групи по універсальному періодичному огляду Ради з прав людини Генеральної Асамблеї ООН [2], Японія вживає заходів задля створення суспільства гендерної рівності на основі третього Базового плану з реалізації гендерної рівності 2010 року та Плану дій для сприяння

пожвавленню економіки через активну участь жінок 2012 року. Але уряд Японії станом на тепер не впорався із завданням забезпечення жіночого лідерства; наразі лише 15% керівних посад належить жінкам. Зокрема, в уряді серед 19 міністрів лише двоє – жінки, а кількість жінок у парламенті становить усього 10%. А тому після провалу попереднього Плану з посилення ролі жінок у керівництві країною кінцевий термін цієї програми відсунули на 2030 рік [3].

Зрозуміло, що успішне утвердження гендерної рівності детермінується позицією держави – наскільки остання вважає гендерну проблему важливою для всього суспільства. У Японії задля досягнення цієї мети створено низку державних органів, завдання яких полягає у забезпеченні обох статей однаковими правами, можливостями та обов'язками.

Цікавим видається, що задля реалізації державної політики гендерного паритету у секретаріаті прем'єр-міністра Японії був створений спеціальний адміністративний орган, покликаний координувати та забезпечувати принцип суспільства рівних можливостей для чоловіків і жінок. Надалі виникли Рада з питань рівності чоловіків і жінок та Бюро з питань рівності чоловіків; чотири комітети спеціалістів для обговорення питань, які входять у компетенцію Ради:

- 1) Комітет спеціалістів з основних питань;
- 2) Комітет спеціалістів з питань насильства стосовно жінок;
- 3) Комітет спеціалістів за наглядом і розглядом скарг;
- 4) Комітет спеціалістів у вивченні наслідків планів, що реалізуються.

Бюро з питань гендерної рівності Кабінету Міністрів:

– функціонує як секретаріат Штабу сприяння гендерній рівності та Ради з питань гендерної рівності;

– формулює плани та здійснює загальну координацію уряду загалом щодо сприяння формуванню гендерно-рівного суспільства, заснованого на «Основному законі про суспільство гендерної рівності» та «Основному плані гендерної рівності»;

– сприяє заходам, заснованим на «Основному плані забезпечення гендерної рівності» та поінформованості громадськості в дусі гендерної рівності у всьому суспільстві через співпрацю з місцевими органами влади та самоврядування. Штаб сприяння гендерній рівності (президент: прем'єр-міністр, віце-президент: головний секретар кабінету, члени: усі міністри кабінету) докладає зусиль щодо призначення жінок до національних консультативних рад та комітетів, на державну службу [1, с. 2].

У Сьомому і Восьмому періодичних звітах про імплементацію Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Японія) зазначається, що спостерігається прогрес у підтримці жертв насильства через збільшення можливостей для навчання гендерної рівності державних службовців, які часто контактують із цими жертвами (наприклад, поліцейські, судді та консультанти). Подальшого розвитку набув інститут жіночих консультантів у Центрах консультування та підтримки жертв насильства у шлюбі. Також вказується про ефективність Кампанії за ліквідацію насильства щодо жінок (що відбувається з 12 по 25 листопада щороку) та необхідність подальшого вдосконалення рекламних заходів з метою досягнення ефекту синергії з іншими інформаційно-просвітницькими заходами кампанії [4].

Аналіз вищенаведеного дає змогу стверджувати, що на державному рівні вживається чимало заходів для досяг-

нення гендерної симетрії, подолання гендерно зумовленого насильства, хоча основу гендерного законодавства Японії становить не зовсім свіжий і не адаптований до сучасних суспільних перетворень «Основний закон про суспільство гендерної рівності» 1999 року, який змінив Закон «Про рівні можливості» 1986 року.

Крізь призму наведеного для нас особливу цікавість становить стан речей із дотримання гендерної симетрії у судах Японії. Так, судову систему Японії становлять: Верховний суд, вісім Вищих судів, Вищий суд з питань інтелектуальної власності, сімейні суди, окружні суди та дисциплінарні суди.

Згідно з Главою 6 Конституції Японії, вся повнота судової влади належить Верховному суду і судам нижчих інстанцій. Верховний суд Японії встановлює порядок здійснення судочинства, внутрішній розпорядок у судах, а також правила управління судовими справами. Він може делегувати судам нижчих інстанцій право встановлювати правила своєї роботи. Верховний суд є судом вищої інстанції, повноважним вирішувати питання про конституційність будь-якого закону, наказу, розпорядження або іншого офіційного акта. Складається із Голови суду і чотирнадцяти суддів. Верховний суд Японії має широкі повноваження і виступає як:

- 1) вища судова інстанція;
- 2) орган конституційного контролю (нагляду);
- 3) орган керівництва нижчестоящими судами [5].

У Японії діє вісім Вищих судів, розташованих у найбільших містах, таких як: Токіо, Осака, Нагоя, Хіросіма, Фукуока, Сендай, Саппоро та Такамацу. Крім того, у складі спеціального підрозділу Токійського вищого суду функціонує Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Ці суди виступають, головним чином, як апеляційна інстанція і розглядають у складі колегій з трьох суддів скарги на рішення і вироки судів нижчої інстанції у кримінальних і цивільних справах. Окружні суди розташовані в 50 містах Японії, по одному в кожній префектурі. Як правило, є судами першої інстанції у цивільних та кримінальних справах, крім справ, які безпосередньо підпадають під виключну первісну юрисдикцію інших видів судів. Сімейні суди (50) розташовані в тих самих регіонах, що і окружні суди, та наділені виключною юрисдикцією щодо справ, пов'язаних із внутрішніми сімейними відносинами та правопорушеннями неповнолітніх (віком від 14 до 19 років та малолітніх осіб до 14 років, які вчинили правопорушення, за яке законом передбачено покарання). У Японії існує 438 дисциплінарних судів, які є найнижчими елементами судової системи країни. Їх юрисдикція поширюється на цивільні справи, в яких сума позову не перевищує 1,4 млн ієн, і на кримінальні справи, які у вигляді покарання передбачають накладення штрафу. Усі судові справи у дисциплінарному суді розглядаються суддею одноособово [6, с. 7–9].

Усі судді, за винятком Головного судді Верховного суду, призначаються Кабінетом (орган виконавчої влади – ст. 65 Конституції Японії), а останнього призначає Імператор за поданням Кабінету. Призначення суддів Верховного суду підлягає перегляду народом під час проведення перших після цього призначення загальних виборів у Палату представників і повторного перегляду – під час проведення перших виборів у Палату представників після десяти років; ця процедура повторюється надалі в такому ж порядку. Якщо більшість виборців висловлюється за звільнення будь-якого судді, цей суддя

зміщується [5]. Кандидатури до складу Верховного суду подаються таким чином:

- шість від нижчестоящих судових інстанцій;
- чотири від адвокатської спільноти;
- чотири від органів прокуратури та державної влади;
- один академічний правознавець.

Судді судів нижчих інстанцій призначаються Кабінетом зі списку осіб, запропонованих Верховним судом. Такі судді обіймають посаду протягом десяти років і можуть бути призначені повторно; після досягнення віку, встановленого законом, вони виходять у відставку. Судді не можуть бути відсторонені від посади без публічного розгляду в порядку імпичменту, за винятком тих випадків, коли суддя у судовому порядку оголошений недієздатним чи обмежено дієздатним [5].

І хоча Конституцією Японії закріплено тверді гарантії незалежності суддів у їхній діяльності та відправлення судочинства згідно зі своїм внутрішнім переконанням, з урахуванням процедури їх призначення, де ключове місце відіграє виконавча влада, важко повірити у їх самостійність. Такий стан речей, на наш погляд, є загрозою суддівській незалежності.

Специфіка процедури відбору суддів включає іспит для практикуючих юристів та проходження відповідного стажування. Лише до складу Верховного суду Японії можуть призначатися кандидати з числа науковців, адміністративних керівників. Загальна кількість суддів становить близько трьох тисяч.

Незалежно від того, яка використовується юридична система, роль судді полягає в тому, щоб як особа, наділена правом вершити правосуддя, реалізувати те, що іменується «верховенством закону». Для цього обов'язковою умовою є не тільки справедливість рішень; потрібно завойовувати довіру народу країни за допомогою відкритості, чесності та прозорості процедур, визначеності й очевидності стандартів. Отже, від кожного окремого судді, крім виконання обов'язку щодо забезпечення суспільної справедливості, потрібні прихильність закону, незалежність і нейтральність громадянської позиції навіть тоді, коли він не перебуває при виконанні службових обов'язків – йому необхідно бути цілісною особистістю і підтримувати свій статус. У тому, що стосується цілісності, японські судді, мабуть, належать до числа найбільш зразкових у всьому світі. Перш за все, в Японії неможливо уявити ситуацію винесення несправедливого вердикту через підкуп. Це пояснюється не чим іншим, як почуттям внутрішньої самосвідомості і самоконтролю, з якими суддя виконує свої службові обов'язки. Тим часом характерна особливість полягає в тому, що, на відміну від інших країн, у японських суддів немає чітко сформульованого кодексу етичних правил. За словами самих суддів: «Завдяки тому, що принципи юридичної етики формуються звичаєм на основі традицій, а також вихованням у рамках відносин старших і молодших усередині суддівського корпусу, високий рівень професійної етики утвердився і під час відсутності її кодифікації» [7].

Що ж стосується дотримання принципу гендерної рівності у судовій системі, то у Керівних принципах G7 щодо сприяння розбудові спроможності жінок та дівчат від 27 травня 2016 року Японія визначила, що прагне пришвидшити представництво жінок у юстиції та секторі безпеки, включаючи суддів та прокурорів, інші правоохоронні органи та армію, у тому числі й на керівних посадах. А уряд розуміє, що професійна підготовка суддів, підвищення їх кваліфікації має включати навчальну

програму із дослідження тем про права та добробут жінок; лекції з глобальних проблем прав людини, окремо права жінок та запобігання сексуальним домаганням [8].

Тенденція поступового збільшення представлення жінок у судовій системі Японії проглядається й кризь аналіз таких статистичних даних. Так, станом на 1985 рік кількість суддів-жінок у судовій системі Японії становила 49 осіб (2,2%) від загальної кількості 2 183 суддів; у 1990 році – 68 суддів-жінок (3,1%) із 2 214 суддів; у 1995 році – 97 суддів-жінок (4,4%) із 2 214 суддів; у 1996 році – 101 суддя-жінка (4,6%) від загальної кількості всіх суддів; у 1997 році – 114 жінок працювали у судовій системі Японії (5,1%) із 2 214 суддів; у 1998 році – 125 жінок (5,6%) із 2 214 суддів; у 1999 році – 147 суддів-жінок (6,6%) із 2 214 суддів; у 2000 році – 156 жінок (7%) від 2 214 суддів і в 2001 році 173 судді-жінки (7,7%) від загальної кількості 2 244 суддів [9].

Надалі у 2002 році кількість суддів-жінок зросла до 191 (8,4%) із 2 274 суддів; у 2003 році – 188 (8,2%) суддів-жінок із 2 304 суддів; у 2004 році їх показник становив 213 (9,1%) із 2 346 суддів; у 2005 році працювало 234 (9,8%) судді-жінки із 2 386 суддів [10].

У 2006 році кількість суддів-жінок у судовій системі Японії становила 251 (10,3%) від загальної кількості 2 426 суддів; у 2007 році – 269 суддів-жінок (10,9%) із 2 466 суддів; у 2008 році із 2 506 суддів працювало 271 жінок (10,8%); у 2009 році – 280 (11%) жінок із 2 546 суддів; у 2010 році – 292 жінки (11,2%) із 2 611 суддів; у 2011 році 313 (11,8%) жінок із 2 656 суддів; у 2012 році – 336 (12,7%) жінок із 2 656 суддів; у 2013 році 359 (13,4%) жінок із 2 686 суддів [4].

Серед помічників судів Японії теж помітна тенденція до покращення представлення жінок. У 1985 році кількість жінок-помічників суддів становила 44 особи (7,2%) із 609 помічників; у 1990 році – 73 (12%) із 609 помічників; у 1995 році – 139 (21,4%) жінок із 650 помічників; у 1996 році – 156 (23,5%) жінок із 665 помічників; у 1997 році – 168 жінок-помічників суддів (24,5%) із 685 помічників та у 1998 році – 173 (24,5%) жінок із 705 помічників; у 1999 році – 161 жінка (21,9%) із 735 помічників; у 2000 році – 172 жінки (21,4%) із 805 помічників суддів; у 2001 році – 173 жінки (21,5%) із 805 помічників [9]. У 2002 році 185 (22,6%) жінок-помічників суддів із 805 помічників; у 2003 році 206 (24,7%) жінок із 820 помічників; у 2004 році – 207 (24,5%) жінок із 845 помічників; у 2005 році – 215 (24,4%) із 880 помічників [10].

У 2006 році у судовій системі Японії допомагали суддям вершити правосуддя 223 (24,4%) жінки із загальної кількості 915 помічників; у 2007 році – 230 (24,2%) жінок із 950 помічників; у 2008 році – 266 (27%) жінок із 985 помічників; у 2009 році – 290 (28,4%) жінок із 1 020 помічників; у 2010 році – 304 (30,4%) жінки із 1 000 помічників; у 2011 році – 307 (30,7%) жінок із 1 000 помічників; у 2012 році – 312 (31,2%) жінок із 1 000 помічників, а у 2013 році – 311 (31,1%) жінок із 1 000 помічників [4]. Сучасні статистичні дані свідчать, що у 2019 році частка суддів-жінок, які вершать правосуддя у Японії, становила 22% [11].

Висновки. Японська модель забезпечення гендерної рівності базується на соціально-культурних традиціях, враховує особливості менталітету, усталені стереотипи сприйняття статевих ролей. Досягненню позитивних результатів гендерного паритету сприяє правильна спрямованість гендерної політики

держави, постійний моніторинг результатів ефективності прийнятих рішень у цій сфері, фінансування гендерних програм та заходів тощо. Таким чином, динаміка забезпечення гендерної рівності у судах Японії та й у всій країні хоч і повільно, але змінюється у позитивну сторону. Звісно, держава і її правильна політика у цьому напрямі відіграє одну із найважливіших ролей, але «неформальна» дискримінація залишається більшою мірою саме у повсякденному житті японців. На жаль, в Японії досі стать під час народження, а не особисті досягнення визначають подальші можливості людини. Однак, якими б стійкими не залишалися історично та культурно зумовлені статеві стереотипи, вплив глобальної «гендеризації» накладає свій позитивний відбиток на всі сфери суспільного життя цієї країни.

Література:

1. Григорьева Н.С. Политика Японии по созданию общества равных возможностей для мужчин и женщин. Москва, 2008. С. 2.
2. Совет по правам человека, Доклад Рабочей группы по универсальному периодическому обзору: Япония. 14 декабря 2012. URL: <https://www.refworld.org.ru/docid/50f923622.html> (дата звернення: 12.02.2021).
3. Японія хоче збільшити кількість жінок серед лідерів до 30%. URL: <https://babel.ua/news/46284-японія-хоче-збільшити-кількість-жінок-серед-лідерів-до-30-уряд-планує-досягти-цього-мети-за-10-років> (дата звернення: 12.02.2021).
4. Seventh and Eighth Periodic Report On the Implementation of the Convention On the Elimination of Discrimination against Women Japan. URL: https://www.gender.go.jp/international/int_kaigi/int_teppei/pdf/report_7-8_e.pdf (дата звернення: 12.02.2021).
5. Конституція Японії. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/japan.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).
6. Судові та правоохоронні органи Японії: інформаційний довідник / К.Л. Бугайчук, К.О. Чижко. Харків, 2017. 35 с.
7. Під пресою оточення: суддя на межі кризи незалежності правосуддя. URL: <https://www.nippon.com/ru/in-depth/a06803/> (дата звернення: 12.02.2021).
8. G7 Guiding Principles for Capacity Building of Women and Girls: Towards Sustainable, Inclusive and Equitable Growth and Peace. URL: <https://www.mofa.go.jp/files/000160274.pdf> (дата звернення: 12.02.2021).
9. Five Periodic Report On the Implementation of the Convention On the Elimination of Discrimination against Women Japan. Number of female judges. URL: https://www.mofa.go.jp/policy/human/women_rep5/063.html (дата звернення: 12.02.2021).
10. Sixth Periodic Report on the Implementation of the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women Japan. Number of female judges. URL: https://www.gender.go.jp/international/int_kaigi/int_teppei/pdf/report_e.pdf (дата звернення: 12.02.2021).
11. Частка жінок, які займають керівні посади у секторі юстиції в Японії станом на 2019 рік, за типом професії. URL: <https://www.statista.com/statistics/856413/japan-women-leadership-ratio-judiciaries-by-type/> (дата звернення: 12.02.2021).

Bobrova Yu. Modern Japanese gender legal paradigm

Summary. According to the Global Gender Gap Index in 2020, which is an indicator of the imbalance in achievement between men and women in terms of empowerment, as well as in the labor market and reproductive health, Japan ranked one hundred and twenty-first out of one hundred and fifty-three countries. This indicates that there are, as of today, a number of unresolved “gender issues” in this country: discrimination in the remuneration of women, especially indigenous and disabled people, and migrants; representing them in the civil service, management positions, access to socially significant decisions, career opportunities, etc. And although the Japanese Constitution defines all its citizens as equal before the law and those who cannot be discriminated against in the political, economic or social spheres on the grounds of sex, the analysis of ensuring and implementing gender symmetry in the country under study suggests that the state is taking many positive steps, observance of sexual equality. To a greater extent, it is the presence of outdated stereotypes of the dominant social role of men, insufficient qualifications of women, the orientation of the latter to motherhood does not allow to quickly achieve the desired positive result. The article also identifies the positive aspects of state regulation of “gender issues” and current issues that require additional response from the state, society, society and the Japanese themselves. Attention is paid to a number of international legal acts that have laid the foundations for the legislative regulation of gender equality, overcoming gender-based violence and ensuring gender parity. The author analyzes the legal mechanism for ensuring gender parity in Japan in general and in the judiciary in particular. There has been an increasing trend over the last twenty years in the representation of women as judges from two to twenty-two percent; attention was also paid to the increase in the number of women among assistant judges. In general, it seems to us that the most relevant and necessary at the present stage of social development of Japan is to work with the collective consciousness of the Japanese, who as citizens of a fairly progressive country still remain supporters of their old ingrained beliefs about women’s inferiority.

Key words: gender, equality, court, judge, judiciary, Japan.